

УДК 343.102:355.012(477)

DOI 10.32755/sjcriminal.2021.01.031

Настюк В. Я.,

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри
адміністративного права та адміністративної діяльності,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
ORCID: 0000-0003-4977-4181;

Карелін В. В.,

доктор юридичних наук, науковий співробітник
наукового-дослідного відділу проблем педагогіки у військовій сфері
науково-дослідного управління військово-гуманітарних
досліджень науково-дослідного центру,
Військовий інститут Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-6271-2447

ДЕРЖАВНЕ БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ ТА МАЙБУТНЯ ВІЙСЬКОВА ПОЛІЦІЯ ЯК СУБ'ЄКТИ РОЗСЛІДУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

У статті розглянуто основні аспекти особливостей розслідувань військово-кримінальних правопорушень Державним бюро розслідувань. Висвітлено, що Державне бюро розслідувань є державним правоохоронним органом, на який покладаються завдання щодо запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до його компетенції. Визначено специфіку діяльності цього органу. На основі аналізу доведено, що Військова поліція повинна мати повноваження здійснення досудового розслідування у формі дізнання кримінальних проступків, учинених військовослужбовцями, держслужбовцями військових формувань, а за ДБР – залишити повноваження з розслідування військових злочинів та злочинів у воєнній сфері (до останніх належать різноманітні посягання у воєнно-промислового комплексу); віднести до підслідності ВП окремі склади кримінальних правопорушень, крім ст. 422 КК України, вчинені військовослужбовцями рядового, сержантського й молодшого офіцерського складу та держслужбовцями військових формувань, посади яких належать до категорії «В».

Ключові слова: Державне бюро розслідувань, Військова поліція, Військова служба правопорядку Збройних Сил України, військові кримінальні правопорушення, НАТО, військова кримінальна юстиція.

Постановка проблеми. На всіх етапах розвитку України система розслідування кримінальних правопорушень була одним з

атрибутів забезпечення законності в державі. Серед цього не є винятком і система розслідувань військових кримінальних правопорушень у Збройних Силах України (далі – ЗС України). В умовах військової агресії Російської Федерації щодо України та інтеграції її в НАТО це питання набуває більш значущого характеру. Слід зазначити, що на сьогодні є нагальною потреба у реформуванні такого основного військового правоохоронного органу, як Військова служба правопорядку Збройних Сил України (далі – ВСП ЗС України), яка не відповідає сучасним стандартам НАТО, членом якого Україна планує стати у найближчому майбутньому, в нову Військову поліцію (далі – ВП), яка разом з Державним бюро розслідувань (далі – ДБР) буде здійснювати розслідування військових кримінальних правопорушень. Виходячи із вищезазначеного проведемо огляд діяльності ДБР та ВП, яка буде створена в найближчому майбутньому на базі вже існуючої ВСП ЗС України як основних суб'єктів розслідування військових кримінальних правопорушень.

Аналіз останніх досліджень. Над дослідженням проблем діяльності ДБР свого часу працювали такі вчені, як: Ю. Баулін, В. Боднар, О. Бусол, В. Василевич, В. Глушков, В. Голіна, О. Джужа, О. Житний, А. Закалюк, О. Кальман, В. Козленко, О. Костенко, О. Кулик, О. Литвинов, М. Мельник, А. Савченко, В. Шакурн та ін.

Натомість теоретико-правовою основою дослідження проблем діяльності ВП стали праці: П. Богущького, Б. Бабіна, О. Волкова, С. Дячука, О. Зархіна, М. Карпенка, М. Кравчука, А. Куліш, В. Ліпкан, А. Матіоса, О. Медведька, М. Мельника, В. Німченка, С. Полякова, Б. Ринажевського, С. Стеценка, М. Туркота, М. Хавронюка, В. Шамрая, В. Шевченка, В. Щербатих та ін.

Мета статті. На основі аналізу результатів теоретичних та галузевих досліджень, що стосуються діяльності ДБР та майбутньої ВП як суб'єктів розслідування військових кримінальних правопорушень, аргументувати створення цього органу в Україні.

Виклад основного матеріалу. За часів президентства Віктора Януковича систему військової кримінальної юстиції швидко зруйнували, ліквідувавши у 2010 році військові суди, а в 2012

– військові прокуратури. Тоді був мир і це пройшло майже непомітно для широкого загалу. Сім років в Україні триває війна, а за цей час ефективна система військової кримінальної юстиції так і не створена.

Коли у 2014 році стало гаряче на Сході і в зоні бойових дій виявився правовий вакуум, терміново, в рекордні строки законодавчо відновили військову прокуратуру. Але ще тоді фахівцям було зрозумілим, що це тимчасовий захід і військова прокуратура згідно з прийнятим у 2012 році новим Кримінально-процесуальним кодексом України (далі – КПК України) буде мати право досудового розслідування лише до листопада 2017 року. Тому вже через рік законодавець почав думати, на який же орган слід покласти розслідування військових кримінальних правопорушень, коли цього права буде позбавлено військову прокуратуру.

З урахуванням досвіду війни у 2014–2015 роках стало зрозумілим, що поліція, на яку згідно з КПК України 2012 року планувалось покласти їх розслідування, цього не подужає. І тому цю функцію вирішили покласти на ДБР, закон про яке саме тоді розглядався у Верховній Раді України [1].

Ця функція взагалі не вписувалась у первинну концепцію цього нового органу, призначенням якого було розслідування службових кримінальних правопорушень вищої ланки чиновників, суддів і правоохоронців. Проте розслідування військових кримінальних правопорушень буквально впхали в закон про ДБР перед останнім читанням [1].

Слід зазначити, що ДБР є державним правоохоронним органом, на який покладаються завдання щодо запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до його компетенції [2].

Тепер лівова частина кримінальних проваджень, розслідуваних ДБР, припадає на військові кримінальні правопорушення. Ця категорія кримінальних правопорушень включає в себе значну кількість статей Кримінального кодексу України (далі КК України) – від самовільного залишення військової служби до недбалого ставлення до військової служби, наслідки якого можуть бути найрізноманітніші. Так, за офіційними даними Генеральної прокуратури України, у 2019 році обліковано 3 616 військових пра-

впорушень, у 2020 році – 4 055, з яких до тяжких злочинів належить 3 546 правопорушень (трохи більше 87 %) [3].

Показником роботи слідчих ДБР перш за все є кількість завершених кримінальних проваджень із направленням обвинувального акта до суду. Так, протягом 2020–2021 років слідчі ДБР направили до суду обвинувальних актів за такими статтями КК України: 28 військовослужбовців за обвинуваченням у порушенні порядку підлеглості (статті 402–405 КК України); 42 військовослужбовці за обвинуваченням у порушенні статутних правил взаємин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості (ст. 406 КК України); 72 військовослужбовці за обвинуваченням у знищенні, пошкодженні або втраті військового майна (статті 411–413 КК України); 38 військовослужбовців за обвинуваченням у викраденні, привласненні, вимаганні військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодінні ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 410 КК України), з яких: 4 військовослужбовці за обвинуваченням у заволодінні зброєю та боєприпасами; 14 військовослужбовців за обвинуваченням у заволодінні шляхом зловживання службовим становищем; 30 військовослужбовців за обвинуваченням у недбалому ставленні до служби (ст. 425 КК України); 22 військовослужбовці за обвинуваченням у порушенні правил водіння або експлуатації машин (ст. 415 КК України); 18 військовослужбовців за обвинуваченням у перевищенні службовою особою влади чи службових повноважень (ст. 426-1 КК України); 15 військовослужбовців за обвинуваченням у порушенні правил поведіння зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення (ст. 414 КК України) [3].

Слід також зазначити, що на сьогодні існуюча ВСП ЗС України не має права проводити досудове слідство. Саме тому був розроблений проєкт закону про військову поліцію, в якому передбачено можливість надання права на проведення досудового слідства цьому майбутньому органу. За словами міністра оборони Андрія Тарана, нині, якщо загинув військовий, всі «відходять

та чекають на прибуття органів правопорядку, зокрема Міністерства внутрішніх справ, щоб вони саме проводили розслідування, проводили досудове слідство». При цьому втрачається багато часу. Глава Міністерства оборони України зауважив, що це одна з причин, чому імена загиблих захисників суспільство дізнається іноді із затримкою [4].

Проект Закону надасть ВП змогу проводити досудове розслідування кримінальних правопорушень, що значно покращить стан підтримання правопорядку. Плюс вона буде підтримувати правопорядок серед військовослужбовців ЗС України та Державної спеціальної служби транспорту (далі – ДССТ), військовозобов'язаних та резервістів під час проходження ними зборів. Створення ВП сприятиме зменшенню кількості правопорушень (злочинів проти встановленого порядку несення військової служби, втрат військового майна, дорожньо-транспортних пригод за участю військових транспортних засобів та інших), позитивно вплине на бойову готовність ЗС України та ДССТ, підвищить їхню спроможність виконувати визначені завдання, адже ВП за стандартами НАТО, повинна бути повноцінним правоохоронним органом, який матиме весь необхідний інструментарій для боротьби з військовими злочинами та забезпечення правопорядку у військовому відомстві. Створення ВП пропонується здійснити із впровадженням досвіду армій провідних держав Європи та світу. Адже у більшості з них правоохоронні органи з військовим статусом (військова поліція, жандармерія тощо) функціонують у структурі збройних сил [5].

Для забезпечення створення ВП вийшов Указ Президента України від 8 листопада 2019 року № 837/2019 «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави». У підпункті «б» пункту 11 Указу передбачена розробка та внесення на розгляд Верховної Ради України законопроекту щодо утворення в системі Міністерства оборони України ВП як правоохоронного органу [6].

На виконання цього Указу Міністерством оборони України підготовлено проект Закону України «Про Військову поліцію», положеннями якого передбачено створення слідчих підрозділів. Вказаним законом планується внести зміни до статті 216 КПК

України щодо підслідності кримінальних правопорушень слідчим Військової поліції. Проте аналіз запропонованих змін дозволяє зробити висновок про порушення такого принципу законотворчості, як правова визначеність. Зокрема, пропонується викласти пункт 3 частини четвертої статті 216 КПК України в такій редакції: «проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини), крім злочинів, передбачених статтею 422 КК України, та випадків, коли досудове розслідування цих злочинів віднесено до підслідності інших органів досудового розслідування» [6].

Крім цього, автори законопроекту вважають за необхідне доповнити статтю 216 КПК України таким змістом: «Слідчі Військової поліції здійснюють досудове розслідування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (військових злочинів), вчинених військовослужбовцями Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту, військовозобов'язаними під час проходження навчальних (або перевірочних) та спеціальних зборів і резервістів під час проходження підготовки та зборів у Збройних Силах України та Державній спеціальній службі транспорту, крім злочинів, вчинених військовослужбовцями, які мають військові звання або обіймають військові посади вищого офіцерського складу, злочинів, передбачених статтею 422 КК України, та правопорушень, вчинених особами, зазначеними в пункті 1 частини четвертої та частині п'ятій цієї статті, розслідування яких віднесено до підслідності інших органів досудового розслідування» [6].

Однак є низка обставин, які змушують законодавців ламати голови. Зокрема, стаття 17 Конституції України чітко визначає, що військові формування, на відміну від поліцейських органів, не можуть бути використані для обмеження прав і свобод людини [7].

Виходить, що права військовослужбовців не можуть обмежуватись іншими військовослужбовцями, а лише особами, які виконують поліцейські функції. Тобто, якщо Військовій поліції хочуть надати слідчі функції, вона не може складатися з військовослужбовців – це мають бути або держслужбовці, або інші фахівці з відповідною підготовкою. А це, багато в чому, підри-

ває саму ідею військового слідчого органу. Хоча приклад Швейцарії показує, що можливий і такий варіант [7].

Сьогодні Військова поліція (Military Police – MP) існує в більшості європейських країн, а також у США, Канаді і навіть у Росії.

Зокрема, Військова поліція США (Military Police – MP) налічує понад 30 тисяч осіб при загальній чисельності американської армії в 1 млн осіб (3 % від чисельності армії). Служба підтримує дисципліну серед військовослужбовців, веде розслідування військових злочинів, а також бере участь у проведенні антитерористичних заходів [7].

Чисельність особового складу Військової поліції (Military Police – MP) у Німеччині становить близько 4,5 тисяч осіб при чисельності армії в 325 тисяч осіб (1,4 % від чисельності армії). Вона охороняє військові об'єкти, органи управління, забезпечує безпеку транспортних перевезень і підтримує дисципліну у військових формуваннях [7].

У Великій Британії чисельність військово-поліцейських підрозділів (Military Police – MP) перевищує 5 тисяч осіб при загальній чисельності армії 195 тисяч осіб (2,5 % від чисельності армії). Там вона має назву Поліція Міноборони і гарантує безпеку військовослужбовців, охорону озброєння, військової техніки і майна на військових об'єктах [8].

Цікаво влаштована Військова поліція (Military Police – MP) Швейцарії. Вона комплектується з поліцейських, які проходять строкову військову службу. Функції в неї ті ж самі, що й у поліції взагалі – вона має право затримати людину на 12 годин, а далі суд має ухвалити рішення щодо подальшого утримання під вартою. Але дисциплінарні стягнення, до яких належить і короткострокове взяття під варту, накладаються командирами військових підрозділів. Але варто зауважити, що у Швейцарії працюють військові суди та військова прокуратура і всі злочини, здійснені військовослужбовцями, підлягають їхній юрисдикції. Також у Швейцарії діє Військовий кодекс [8].

Росія ж під вивіскою Військової поліції використовує свої війська на території інших держав. Зокрема, в Сирії [8].

Висновки. На сьогодні у зв'язку з можливістю створення ВП в Україні слід: ухвалити до КК України зміни, якими перед-

бачити віднесення окремих складів злочинів, передбачених статтями 402, 403, 405, 406, 407, 408, 409 тощо, до кримінальних проступків; визначити за ВП повноваження здійснення досудового розслідування у формі дізнання кримінальних проступків, учинених військовослужбовцями, держслужбовцями військових формувань, а за ДБР – залишити повноваження з розслідування військових злочинів та злочинів у воєнній сфері (до останніх відносяться різноманітні посягання у воєнно-промисловому комплексі); віднести до підслідності ВП окремі склади кримінальних правопорушень, крім ст. 422 КК України, вчинені військовослужбовцями рядового, сержантського й молодшого офіцерського складу та держслужбовцями військових формувань, посади яких належать до категорії «В» [6].

Водночас необхідно передбачити здійснення слідчими ДБР досудового розслідування військових злочинів та злочинів у воєнній сфері, вчинених командирами військових частин, керівниками підприємств, установ та організацій, які віднесені до відання Міністерства оборони України, Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, військовослужбовцями старшого або вищого офіцерського складу, держслужбовцями Збройних Сил України та інших військових формувань, посади яких віднесені до категорії «А» та «Б», а також вчинені військовослужбовцями військових правоохоронних органів.

Список використаних джерел

1. Хто розслідуватиме злочини у військах. URL: <https://resonance.ua/khto-rozsliduvatime-zlochiny-u-viyska/> (дата звернення: 25.04.2021).
2. Про Державне бюро розслідувань Закон України від 12.11.2015 р. № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text> (дата звернення: 25.04.2021).
3. Розслідування ДБР військових злочинів за 2020–2021 роки. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/03/rozsliduvannya-dbr-vijskovykh-zlochyniv-za-2020-2021-roky/> (дата звернення: 25.04.2021).
4. Таран виступає за створення військової поліції. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3195340-taran-vistupae-za-stvorennja-vijskovoji-policii.html> (дата звернення: 25.04.2021).

5. Військова поліція замість ВСП. В чому різниця? URL: <https://www.armyfm.com.ua/vijskova-policiya-zamist-vsp.-v-chomu-riznitsu-/> (дата звернення: 25.04.2021).

6. Модель розмежування підслідності військових злочинів – пропозиції ДБР. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/171579-model-rozmezhuвання-pidslidnosti-viyskovikh-zlochiviv-propozitsiyi-dbr> (дата звернення: 25.04.2021).

7. Military Police (MP) в Україні: Навіщо вона потрібна і чому її досі немає. URL: <https://milnavigator.com.ua/military-police-mp-v-ukraini-navishcho-vona-potribna-i-chomu-ii-dosi-nemaie/> (дата звернення: 25.04.2021).

8. Військова поліція: що це таке та навіщо Україні її створювати. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2814484-vijskova-policia-soce-take-ta-naviso-ukraini-ii-stvoruvati.html> (дата звернення: 25.04.2021).

Nastiuk V.,

Doctor of Sciences (Law), Professor Corresponding Member
of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine,
Honored Worker of Science and Technology of Ukraine,
Head of the Department of Administrative Law and Administrative
Activity of Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4977-4181;

Karelin V.,

Doctor of Sciences (Law), Academic of the Research Department
of Problems of Pedagogics in Military Sphere of the Research Directorate
of the Military-Humanitarian Research of the Research Center,
Military Institute of Taras Shevchenko
National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-6271-2447

STATE BUREAU OF INVESTIGATIONS AND THE FUTURE MILITARY POLICE AS SUBJECTS OF INVESTIGATION OF MILITARY CRIMINAL OFFENSES

At all stages of Ukraine's development, the system of investigation of criminal offenses was one of the attributes of ensuring the rule of law in the state. Among this, the system of investigations of military criminal offenses in the Armed Forces of Ukraine (hereinafter - the AF of Ukraine) is not an exception. In the context of the Russian Federation's military aggression against Ukraine and its integration into NATO, this issue is becoming more significant. It should be noted that there is an urgent need to reform such a major military law enforcement agency as the Military Law Enforcement Service of the Armed Forces of Ukraine, which does not meet modern NATO standards, the member of which Ukraine plans to become in the nearest future, into a new Military Police that will investigate military criminal

offenses together with the State Bureau of Investigations. Based on the above, we will review the activities of the State Bureau of Investigations and the Military Police, which will be established in the nearest future on the basis of the existing Military Law Enforcement Service of the Armed Forces of Ukraine as the main subjects of investigation of military criminal offenses.

To this date, in connection with the possibility of creating a Military Police in Ukraine we should: adopt amendments to the Criminal Code of Ukraine, which provide for the classification of certain crimes under Articles 402, 403, 405, 406, 407, 408, 409, etc., to criminal offenses; to determine the powers of the Military Police to conduct a pre-trial investigation in the form of investigation of criminal offenses committed by servicemen, civil servants of military formations, and to leave the powers to investigate war crimes and crimes in the military sphere (the latter include various encroachments on the military-industrial complex) for the State Bureau of Investigations; to refer to the jurisdiction of the Military Police certain components of criminal offenses, in addition to Article 422 of the Criminal Code of Ukraine, committed by servicemen, sergeants and junior officers, and civil servants of military formations, whose positions belong to "B" category [6].

At the same time, it is necessary for the investigators of the State Bureau of Investigations to provide the pre-trial investigation of war crimes and crimes in the military sphere committed by the commanders of military units, heads of enterprises, institutions and organizations under the Ministry of Defense of Ukraine, the Armed Forces of Ukraine and other military formations created according to the laws of Ukraine, by servicemen of field and high-ranking military officers, civil servants of the Armed Forces of Ukraine and other military formations, whose positions are classified as "A" and "B" ones, as well as committed by servicemen of military law enforcement agencies.

References

1. Ukraine (2019), *Who will investigate crimes in the military*, available at: <https://resonance.ua/khto-rozsliduvatime-zlochyniv-u-viyska/> (accessed 25 April 2021).
2. Ukraine (2015), "On the State Bureau of Investigations", *Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text> (accessed 25 April 2021).
3. Ukraine (2021), *Investigation of war crimes by the State Bureau of Investigations dated 2020–2021*, available at: <https://armyinform.com.ua/2021/03/rozsliduvannya-dbr-vijskovyhzlochyniv-za-2020-2021-roky/> (accessed 25 April 2021).
4. Ukraine (2021), *Taran advocates the creation of a military police*, available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3195340-taran-vistupae-za-stvorennia-vijskovoi-policii.html> (accessed 25 April 2021).
5. Ukraine (2020), *Military Police instead of the Military Law Enforcement Service of Ukraine. What is the difference?*, available at:

<https://www.armyfm.com.ua/vijskova-policiya-zamist-vsp.-v-chomu-riznitsya/> (accessed 25 April 2021).

6. Ukraine (2020), *Model of delimitation of investigation of war crimes – proposals of the State Bureau of Investigations*, available at: <https://sud.ua/ru/news/publication/171579-model-rozmezhuвання-pidslidnosti-viyskovikh-zlochiv-propozitsiyi-dbr> (accessed 25 April 2021).

7. Ukraine (2021), *Military Police (MP) in Ukraine: Why is it necessary and why it is still missing*, available at: <https://milnavigator.com.ua/military-police-mp-v-ukraini-navishcho-vona-potribna-i-chomu-ii-dosi-nemaie/> (accessed 25 April 2021).

8. Ukraine (2019), *Military Police: what is it and why should Ukraine create it*, available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2814484-vijskova-policia-so-ce-take-ta-naviso-ukraini-ii-stvoruvati.html> (accessed 25 April 2021).